

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство. Історія права та держави

УДК 340.12

Ірха Юрій Богданович,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

У статті висвітлюються напрацювання закордонних та вітчизняних учених, експертів щодо розуміння поняття та сутності гендерно зумовленого насильства. Наголошується, що прояви гендерно зумовленого насильства посилюють нерівність у суспільстві, перешкоджають утвердженню та розвитку демократії, верховенству права, прав і свобод людини, а також розбудові громадянського суспільства. Протидія усім формам гендерно зумовленого насильства в Україні не може бути забезпечена лише шляхом нормотворення та притягненням кривдників до юридичної відповідальності. У нашій державі мають також існувати політичні, духовні та соціальні бар'єри, які максимально засуджуватимуть таку насильницьку поведінку та сприятимуть соціальному порозумінню і згоді.

Ключові слова: гендер, насильство, гендерно зумовлене насильство, гендерна рівність, дискримінація.

У XXI ст. науково-технічний прогрес сприяв швидким та якісним трансформаціям суспільних відносин. Комп'ютер, автоматизовані та роботизовані системи, Інтернет, смартфон, електромобіль, квадрокоптер, система “розумний дім”, цифровий банкінг, штучний інтелект – це лише незначний перелік технологічних благ сучасної цивілізації, якими можуть користуватися багато людей для задоволення своїх життєвих потреб. Попри технологічні досягнення та глобальне визнання необхідності утвердження і розвитку демократії, верховенства права, прав і свобод людини, у всьому світі актуальними залишаються питання незаконного застосування до індивідів різноманітних форм насильства, що посягають на їхню людську гідність та загрожують життю і здоров'ю.

Т. Гогужева аргументовано наголошує, що насильство має свою соціальну ціну, воно впливає як на тіло людини, так і на її душу, а його метою є, як правило, створення керованого індивіда. Досліджуючи проблему насильства, можна зробити висновок про стан соціального здоров'я нації. У разі, якщо насильство стає невід'ємним елементом суспільних відносин та політичного життя, то можна з упевненістю констатувати стагнацію або те, що називають надломом цивілізації.

© Irkha Yurii, 2022

Науковець дійшла висновку, що у сучасному суспільстві відбулася трансформація раніше відомих форм насильства – вони набули ірраціонального та стихійного характеру, перетворилися на самоціль, не будучи спрямованими на досягнення будь-яких чітко сформульованих цілей. Крім того, з'явилися нові форми насильства, які не завжди усвідомлюються людьми, але досить різко їм нав'язуються. Створена та поширюється особлива соціальна технологія, яка поєднує у єдине ціле насильство та задоволення від нього – людину примушують отримувати задоволення від дій, що мають руйнівний характер для її соціального здоров'я [1, с. 128, 129, 130].

Одним із найпоширеніших проявів насильства у суспільстві є гендерно зумовлене насильство (далі – ГЗН), тобто насильство, спрямоване проти людини у зв'язку з її належністю до певної статі. Від цього насильства не застрахована жодна людина. Кривдниками та їх жертвами можуть стати як жінки, так і чоловіки з різних соціальних груп: державних службовців, військовослужбовців, науковців, пенсіонерів, молоді, безробітних тощо. При цьому, в різних цивілізаціях існує відмінне ставлення до ГЗН, кривдників та їх жертв. Зокрема, те, що недопустимо у відносинах між людьми однієї чи протилежної статі у західній цивілізації, є допустимою формою взаємовідносин у мусульманській, китайській чи індійській цивілізаціях.

ГЗН – досить складне явище, яке є предметом вивчення у культурології, психології, соціології, філософії, юриспруденції тощо. В Україні проблемами гендерної рівності та протидії різноманітним проявам ГЗН займалися такі науковці, як Н.В. Аніщук, М.Д. Бойко, Ю.Ю. Боброва, І.В. Ващенко, Н.В. Галіцина, І.О. Грицай, Н.А. Голярдик, Л.В. Гонюкова, Ю.В. Івченко, З.Р. Кісіль, К.Б. Левченко, Л.Р. Наливайко, Н.М. Оніщенко, О.Л. Остапчук, О.С. Перунова та інші.

Зазначені вчені одноставно підтримують необхідність максимального забезпечення рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, а також засуджують усі прояви ГЗН. Оскільки ГЗН має міждисциплінарний характер, то з метою удосконалення вітчизняних правових механізмів протидії його проявам важливо, на наш погляд, поглибити теоретичні знання щодо понятійного апарату з цієї проблематики.

Метою статті є висвітлення теоретичних розробок закордонних та вітчизняних вчених, експертів щодо розуміння поняття та сутності ГЗН.

У різні епохи розвитку людства матріархальні та патріархальні основи побудови суспільства формували та підтримували стереотипи щодо гендерних ролей жінок і чоловіків, визначаючи таким чином особливості їх взаємовідносин, міру дозволеної та забороненої поведінки, зміст і обсяг прав і свобод. Незважаючи на прогресивну еволюцію суспільних відносин, у багатьох державах все ще продовжує існувати поляризація людей не тільки за статевою належністю (чоловік/жінка), але й за їх гендерною ідентичністю.

О.Ю. Водяніков наголошує, що гендер передусім охоплює соціально сконструйовані характеристики жінок/чоловіків, дівчат/хлопців. Гендер включає норми, патерни поведінки та ролі, що складають соціальне уявлення та стандарти щодо жіночості (бути жінкою/дівчиною), маскулітності (бути чоловіком/хлопчиком), а також стосунки між ними. Як соціальний конструкт, гендер відрізняється від

суспільства до суспільства і може змінюватися з часом. Категорія гендеру дозволяє ідентифікувати, визначити і виокремити різні вісі нерівності в суспільстві, ілюстрацією яких є різні ознаки забороненої дискримінації в конституційному праві й міжнародному праві про права людини [2, с. 167, 169].

Радикальна політична, соціальна, економічна та правова диференціація людей за статевою ознакою, істотний дисбаланс владних відносин між жінками та чоловіками, а також структурна гендерна нерівність є одними із факторів появи та поширення ГЗН, яке має досить латентний характер і часто посилюється культурою заперечення і замовчування.

Н. Руссо та А. Пірло аргументовано стверджують, що гендер по-різному формує значення насильницьких дій для жінок і чоловіків, і це значення сильно варіюється залежно від ситуації та культурного контексту. Повне розуміння ГЗН вимагає вийти за межі зосередження на статевих відмінностях при оцінці конкретних дій. Доцільно вивчати як різні аспекти гендеру формують прогнози, динаміку та результати насильства як для жінок, так і для чоловіків [3, с. 179, 180].

За твердженнями К.А. Чернова, ГЗН є глобальною проблемою сучасного нестабільного світу, яка не має кордонів, не залежить від віку, класу, соціального стану, етнічної приналежності, країни проживання тощо. Нечутливість суспільства до проблеми ГЗН пов'язана з тим, що, по-перше, сучасна культура розглядає це насильство лише як психологічну проблему, ігноруючи гендерну проблематику; по-друге, державна соціальна політика практично не займається вирішенням цієї проблеми [4, с. 53]. Серйозність вказаної проблеми підтверджує Л. Келлі, яка вважає, що ГЗН – структурна проблема, глибоко вкорінена в нерівному співвідношенні сил між чоловіком і жінкою. Таке насильство посилюється шкідливими соціальними і культурними очікуваннями та уявленнями про гендерні ролі, які зазвичай вважаються властивими жінці чи чоловікові, дівчинці або хлопчикові. Таким чином, на практиці втілюється і зберігається гендерна нерівність [5, с. 5].

На переконання М.А. Лактіонової, ГЗН – це соціальний феномен, складний, багатоаспектний за своєю структурою, що сформувався задовго до цивілізованого суспільства. У масовій свідомості гендерне насильство найчастіше зводиться до стереотипу як суто фізичної наруги чоловіка над жінкою, але це вузький, односторонній підхід. Вчена вважає, що це насильство у будь-якому суспільстві та за будь-якого державного устрою – категорія соціокультурна, насамперед за своїми спонукальними мотивами та наслідками. Маючи універсальний характер, воно існує у різноманітних формах практично у всіх сферах життя: політичній, економічній, духовній та сімейно-побутовій [6, с. 148]. Особливостями ГЗН, за твердженнями Т.О. Марценюк, є те, що воно може пояснюватись та підтримуватись “культурою”. Ця проблема властива усім країнам світу; вона перейшла із приватної сфери у площину публічності, тобто особисте стало політичним; потрібні спільні зусилля активістів, поліції, центрів соціальної допомоги, державних інституцій, щоб подолати цю проблему [7, с. 120].

Науковці виокремлюють три підходи до розуміння, що таке ГЗН. Перший підхід ґрунтується на визначенні, закріпленому у Декларації про викорінювання насилля щодо жінок, відповідно до якого насильство стосовно жінок означає будь-який акт насильства, здійснений на підставі статевої ознаки, який заподіює

або може заподіяти фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь-то в суспільному чи особистому житті. Другий підхід відображений у теорії маскуліності та передбачає насилля над жінками, деякими чоловіками та сексуальне насильство над дітьми. Під цю теорію підпадають гомофобне насильство, сексуальне насильство та зловживання дітьми. Третій підхід – засновано на насиллі за ознакою статі та соціальній ролі чоловіка або жінки [8, с. 304]. Ми переконані, що ГЗН необхідно розглядати як насильство, де кривдником і жертвою може бути як чоловік, так і жінка. З огляду на це, у дослідженні буде висвітлено теоретичні напрацювання вчених та практиків, які розвивають зазначену позицію.

На думку Л.В. Гонюкової, термін ГЗН використовується для відмінності звичайного насильства від насильства, що спрямоване на приватних осіб чи на групи осіб на підставі статі (гендерної ознаки). Поняття ГЗН охоплює дії, що завдають фізичної, психологічної, сексуальної шкоди чи страждання, погрозу таких дій, примус та інші обмеження свобод всупереч принципу гендерної рівності. По суті, ГЗН – це різновид агресивної поведінки, використання сили на основі ознаки статі – від словесних образ і погроз до фізичних побоїв та примусу [9, с. 33, 34]. За твердженнями Н.В. Аніщук, ГЗН значно більше, ніж сексуальний напад і зґвалтування, воно в основному коріниться у нерівних правових відносинах, що сприяють поляризації відмінностей між статями. Хоча ГЗН може відбуватися в публічній обстановці, воно значною мірою коріниться в позиції припустимості до насильства в сім'ї, в суспільстві та в державі, призводячи до гендерного дисбалансу та дискримінації за статевою ознакою [10, с. 19]. Саме тому варто погодитися з позицією М.О. Качинської про наявність двох головних напрямів ГЗН:

1) “публічного” або “загального” – насильство відбувається у громадському житті, на роботі, навчанні, у будь-якій установі, підприємстві, організації; у такому випадку агресор не пов'язаний із потерпілою особою будь-якими сімейними чи родинними зв'язками;

2) “приватного” або “родинного” чи “сімейного” – насильство, що трапляється із потерпілим в особистісному, приватному житті, при спілкуванні зі своїми близькими, родичами, членами сім'ї тощо [11, с. 15].

У доповіді “Насильство та його вплив на право на здоров'я”, підготовленій спеціальним доповідачем ООН щодо права кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, наголошено, що ГЗН можна визначити як шкідливі дії, спрямовані проти людей за ознакою їхнього гендера, під яким розуміють уявлення, що склалися в суспільстві про особистість, характеристики та роль жінок і чоловіків, а також соціально-культурну інтерпретацію суспільством цих біологічних відмінностей. Це насильство може включати фізичне та психологічне насильство, погрози, примус, економічні чи освітні поневіряння як у суспільному, так і приватному житті. ГЗН корениться у нерівних владних відносинах у межах бінарного підходу до гендеру, який відображений у наявних у суспільстві нормах та очікуваннях, а також у ситуативних випадках дисбалансу влади, які допускаються патріархатом [12, с. 9–10].

Представництвом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців під ГЗН розуміється будь-яка дія, що здійснюється проти волі людини, заснована

на гендерних нормах і нерівних владних відносинах. Це насильство охоплює погрози застосування насильства і примус та за своєю природою може бути фізичним, емоційним, психологічним або сексуальним і виявлятися навіть у формі відмови у доступі до ресурсів або послуг [13].

Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі зазначає, що ГЗН – це крайня форма дискримінації і серйозне порушення прав людини, яке може негативно вплинути на численні права людини, включаючи право на життя, свободу та особисту недоторканність, а також право на свободу від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [14, с. 12].

У Керівництві з інтеграції заходів щодо протидії гендерно-обумовленому насильству до гуманітарної діяльності, розробленому Міжвідомчим постійним комітетом ООН, вказано, що ГЗН є загальним терміном, який застосовується для будь-якого акту завдання шкоди, що вчиняється проти волі особи і пояснюється соціальними (гендерними) відмінностями між чоловіками і жінками. ГЗН викликає серйозну та наростаючу стурбованість в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій. Зокрема, це дії, що заподіюють фізичну, сексуальну або моральну шкоду чи страждання, погроза вчинення таких дій, примус та інші форми позбавлення волі, які можуть вчинятись як публічно, так і в приватному порядку [15, с. 5].

У Стратегії США щодо попередження та реагування на гендерно обумовлене насильство ГЗН визначається як загальний термін для позначення будь-якого насильства чи погрози насильства, яке спрямоване на особу або групу осіб на основі фактичної чи сприйнятої біологічної статі, гендерної ідентичності та/або гендерного самовираження, сексуальної орієнтації та/або недотримання різних соціальних норм щодо маскулінності та фемінності. Це поняття пов'язане зі структурною гендерною нерівністю, патріархатом та дисбалансом влади. Для ГЗН характерні погроза або вчинення фізичного, психологічного, сексуального, економічного, правового, політичного, соціального та інших форм контролю та/або насильства [16].

Іноземні вчені Дж. Бенжамін та Л. Марчісон, інтерпретують ГЗН як насильство, яке застосовується проти жінок, дівчат, чоловіків та хлопців з метою утвердження та відтворення гендерних ролей та норм. Відповідно до цього розуміння ГЗН може проявлятися однаково щодо людини будь-якої статі та використовуватися для посилення відповідності гендерних ролей, воно охоплює насильство щодо жінок та дівчат, сексуальне насильство над людьми та насильство, яке спрямоване на дівчат, оскільки вони є дівчатами, та хлопців, оскільки вони є хлопцями [17, с. 7]. Подібний підхід застосовує й С. Гамільтон, який розуміє ГЗН як насильство, яке спрямоване проти чоловіка або жінки на основі його/її конкретної ролі у суспільстві та застосовується до жінок, дівчат, чоловіків і хлопців задля утвердження і відтворення усталених гендерних ролей і норм. Він наголошує, що жертвами ГЗН можуть бути особи обох статей. Насильство щодо них використовується для посилення відповідності наявним гендерним ролям. ГЗН у цій інтерпретації включає насильство щодо жінок та дівчат, сексуальне насильство щодо чоловіків і насильство щодо дівчат та хлопців на основі їх статі, наприклад вербування хлопців як бойовиків до збройних угруповань [18].

В Україні як демократичній, правовій державі проблема ГЗН не замовчується, а постійно перебуває у публічному політичному, науковому та експертному дискурсі. Практики та науковці намагаються удосконалювати наявні механізми профілактики та реагування та різноманітні прояви ГЗН, які мають тенденцію до збільшення з огляду на економічні та соціальні негаразди, які люди відчули спочатку внаслідок поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, а згодом через повномасштабне вторгнення російських військ до нашої держави 24.02.2022.

У дослідженні “Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства” експерти тлумачать ГЗН як насильство, яке стосується чоловіків і жінок, але жертвами якого переважно є жінки. Експерти вважають, що ГЗН виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками та стосується (але не обмежується) фізичної, сексуальної та психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім’ї чи в суспільстві загалом [19, с. 79].

М.Д. Бойко звертає увагу на те, що ГЗН доцільно розглядати у контексті дискримінації за статевою ознакою і використовувати з метою розрізнення звичайного насильства від насильства, що спрямоване на приватних осіб чи на групи осіб на підставі статі (гендерної ознаки). ГЗН охоплює більше коло суспільних відносин, ніж сексуальний напад та зґвалтування. Цей вид насильства, як правило, походить від нерівних правових відносин, що сприяють поляризації відмінностей між статями [20, с. 9].

В.І. Попіль під ГЗН розуміє суспільно небезпечну поведінку особи (насилника) як чоловіка, так і жінки стосовно протилежної статі (жертви), яка проявляється у спричиненні фізичних, сексуальних, морально-психологічних та інших страждань або у погрозах їх застосування [21]. Т.М. Мельник та Л.С. Кобелянська наголошують, що гендерним є як насильство чоловіків стосовно жінок, так і насильство чоловіків стосовно інших чоловіків, яке також має медичні, соціальні й економічні негативні наслідки [22, с. 139]. М.С. Маєрчик розглядає ГЗН як форму насильницьких дій, що мають чітко виражену гендерну групу, на яку спрямоване насильство або яка чинить насильство [23, с. 153].

В.М. Руфанова вважає, що у широкому значенні ГЗН – це суспільно негативне діяння (дія чи бездіяльність) особи/групи осіб, викликане статевою приналежністю особи/групи осіб, яке полягає у заподіянні фізичної, психічної, сексуальної, економічної шкоди чи погрози їх застосування та може вчинятися у приватній і публічній сферах. Учена виокремлює найбільш суттєві ознаки ГЗН, які відрізняють його від інших видів насильства:

- 1) вчиняється у формі дій чи бездіяльності;
- 2) стосується різних категорій населення через їх стать (жінки, чоловіки, люди, які змінили стать, особи, які мають різну сексуальну орієнтацію);
- 3) є порушенням прав, свобод, можливостей особи та їх гарантій;
- 4) призводить до обмежень у визнанні, реалізації або користуванні правами свободами та можливостями;
- 5) пов’язане з фізичним, психічним, сексуальним, економічним насильством або погрозою його застосування, що спричиняє шкоду здоров’ю;
- 7) впливає з нерівних владних відносин між чоловіками та жінками;

8) ґрунтується на застарілих уявленнях та стереотипах щодо соціальних ролей та функцій особи;

9) вчиняється у приватній та публічній сферах;

10) спричиняє погіршення становища особи у суспільстві;

11) підриває гідність особи;

12) у загальнодержавному та світовому масштабі підриває авторитет, безпеку, економічну та соціальну стабільність нації [24, с. 228].

О.С. Перунова пропонує ГЗН розглядати як негативні діяння однієї особи/групи осіб, викликані статевою приналежністю іншої особи/групи осіб та спрямовані на порушення прав, свобод і можливостей у приватній та/або публічній сферах діяльності жінки/чоловіка через психологічні, фізичні, сексуальні та інші методи впливу. Дослідниця виокремлює такі загальносоціальні та правові ознаки ГЗН:

1) негативний вплив на права та свободи жінки/чоловіка іншою особою/групою осіб;

2) спрямованість на порушення прав жінок та чоловіків через їх статевою приналежність, що виражається у різних формах (психологічне, фізичне, сексуальне тощо) та сферах суспільства (соціальної, економічній, політичній, культурній та ін.);

3) походження насильства з нерівних владних відносин між чоловіками та жінками як у публічній, так і у приватній сферах;

4) може бути реалізоване як через дію, так і через бездіяльність [25, с. 219].

Ми підтримуємо погляди І.О. Грицай на поняття та сутність ГЗН, під яким дослідниця пропонує розуміти дії або бездіяльність однієї особи (групи осіб) щодо іншої (групи осіб), спрямовані на відтворення гендерних ролей у соціумі через погіршення становища чоловіка/жінки в усіх сферах життєдіяльності та призводять до порушення прав людини, підриваючи як здоров'я та гідність індивіда, так і безпеку, економічну, соціальну стабільність нації [8, с. 318].

Опрацювання доктринальних розробок закордонних та вітчизняних вчених, позицій експертів, документів міжнародних організацій щодо поняття та сутності ГЗН дає нам підстави стверджувати про відсутність кардинальних розбіжностей у розумінні цього насильства. Зазначений вид насильства охоплює як активні, так і пасивні дії агресора, а його мотиви, як правило, обумовлені гендерними ролями чи гендерними стереотипами, які склалися внаслідок історичних, культурних, національних чи політичних обставин. ГЗН є різновидом дискримінаційних практик, які завдають жертвам значної моральної, фізичної, психологічної та економічної шкоди. Прояви ГЗН посилюють нерівність у суспільстві, перешкоджають розвитку демократії, прав і свобод людини, верховенству права, а також розбудові громадянського суспільства. Неналежне та невчасне реагування держави на ці прояви може призвести до радикалізації громадян та дестабілізувати суспільство.

При дослідженні поняття та сутності ГЗН вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що протидія усім формам ГЗН (як стосовно жінок, так і чоловіків) не може бути забезпечена лише шляхом нормотворення та притягненням кривдників до юридичної відповідальності. М. Етьєн аргументовано наголошує, що наявність значної кількості чи якості законів не вирішує усіх соціальних проблем.

Регулювання – це відповідь на зловживання, право – відповідь на нерівність, а процедура – відповідь на несправедливість. Хоча правова система держави має захищати усіх своїх громадян від дискримінації, однак закон не є найефективнішим та найдоступнішим засобом зміни усталених соціальних норм. Гендерні стереотипи не можуть бути змінені лише нормою права, особливо коли вона розробляється, інтерпретується і застосовується у межах ієрархічних конструкцій гендерного підпорядкування.

На переконання М. Етьєн, у всьому світі боротьба з гендерними упередженнями має відбуватися на всіх фронтах: на вулицях, у школах, в органах публічної влади, сім'ях, на робочих місцях, а також у головах жінок і чоловіків. Вчена стверджує, що освіта є найбільш важливим елементом у протидії ГЗН. Чоловіки мають почати розуміти, які патріархат дає переваги і наскільки він є фізично і психологічно руйнівним для жінок. Водночас жінки також мають розуміти і перечити свою співучасть у власному підпорядкуванні. Чоловіки і жінки повинні розвивати бачення рівності, яке має сенс у контексті їхнього життя, культури і спільноти [26, с. 159, 161, 170].

Українські вчені Т.М Мельник та Л.С Кобелянська теж вважають за доцільне не обмежуватися юридичними засобами для протидії ГЗН. На їх переконання, запобігання й ліквідація насильства у суспільстві вимагає прийняття цілого комплексу заходів – виправних і превентивних, термінових і довгострокових задля зміни свідомості людей, впливу на систему кримінального правосуддя та формування державної політики [22, с. 139].

Володіння достатніми знаннями про поняття та сутність ГЗН, на нашу думку, сприятиме вітчизняним органам державної влади, органам місцевого самоврядування, інститутам громадянського суспільства у налагодженні комунікації з громадянами з різних соціальних груп, виявленню та задоволенню нагальних соціальних потреб жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, формуванню дієвих програм з корекції агресивної поведінки кривдників та надання правової, фінансової, матеріальної, соціальної і психологічної допомоги постраждалим особам.

Хоча ГЗН існувало, існує та буде існувати у будь-якому суспільстві незалежно від його історичного, духовного, культурного, економічного чи політичного розвитку, однак в Україні як демократичній, правовій державі мають діяти не тільки законодавчі механізми протидії йому, а й політичні, духовні та соціальні бар'єри, які максимально засуджуватимуть таку насильницьку поведінку та сприятимуть соціальному порозумінню і згоді. Наявні гендерні стереотипи, проблеми та конфлікти необхідно максимально формалізувати – вивести у публічну площину і зробити предметом відкритих дискусій та обговорень у парламенті, органах місцевого самоврядування, органах системи правосуддя, закладах освіти, засобах масової інформації, трудових колективах, серед громадян тощо.

Ми переконані, що зазначені заходи у поєднанні з удосконаленням вітчизняного законодавства, розробкою освітніх та просвітницьких програм зменшать кількість проявів ГЗН, підвищать ефективність забезпечення рівності та недискримінації в нашій державі і прискорять набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гозужева Т.С.* Еволюція форм соціального насильства: гендерний аспект. *Вестник Башкирского университета*. 2007. № 12 (3) С. 128–130.
2. *Водяніков О.* Гендерна рівність. Теорія і практика в порівняльному конституційному праві. 2021. ОБСЄ. 245 с.
3. *Russo N.F., Pirlott A.* Gender-Based Violence: Concepts, Methods, and Findings. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2006. № 1087(1). P. 178–205.
4. *Чернов К.А.* Принцип рівності як общеправовий принцип російського права: дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2003. 230 с.
5. *Kelly L.* How violence is constitutive of women's inequality and the implications for equality work. London: Metropolitan University. 2005. 25 p.
6. *Лактионова М.А.* Гендерне насильство як соціокультурний феномен: к постановке проблемы. *Вестник Майкопского государственного технологического университета*. 2010. № 4. С. 142–150.
7. *Марценюк Т.* Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ: Основи, 2017. 256 с.
8. *Грицай І.О.* Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2018. 543 с.
9. *Гонюкова Л.В.* Гендерна політика в Україні: проблеми та перспективи. *Гендерна політика міст: історія і сучасність*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 23–25 жовтня 2013 р. Харків, 2013. Вип. 2. С. 33–38.
10. *Аніщук Н.В.* Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс. *Форум права*. 2008. № 1. С. 18–22.
11. *Качинська М.О.* Гендерно-обумовлене насильство. *Право і суспільство*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 14–17.
12. Насильство и его влияние на право на здоровье. Доклад Специального докладчика по вопросу о праве каждого человека на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья Тлаленг Мофокенг. Совет по правам человека ООН. 2022. A/HRC/50/28. 25 с. URL: <https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F50%2F28&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 15.09.2022).
13. United Nations High Commissioner for Refugees. Sexual and Gender Based Violence. URL: <https://www.unhcr.org/eg/what-we-do/main-activities/protection/sgbv> (дата звернення: 10.09.2022).
14. Preventing and Addressing Sexual and Gender-Based Violence in Places of Deprivation of Liberty. Standards, Approaches and Examples from the OSCE Region. OSCE. Warsaw, Poland. 2019. 170 p. URL: <https://www.osce.org/odihr/427448?download=true> (дата звернення: 10.09.2022).
15. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. Global Protection Cluster, Inter-Agency Standing Committee. 2015. 342 p. URL: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf (дата звернення: 05.04.2022).
16. United States Strategy to Prevent and Respond to Gender-Based Violence Globally. USAID. 2016 Update. URL: <https://www.state.gov/documents/organization/258703.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
17. *Benjamin J., Murchison L.* Gender-Based Violence: Care and Protection of Children in Emergencies. A Field Guide. Save the Children, 2004. 68 p.
18. *Read-Hamilton S.* Gender-based violence: a confused and contested term. *Humanitarian exchange. Special feature Gender-based violence in emergencies*. № 60, February 2014. URL: https://odihr.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf (дата звернення 22.06.2022).
19. Сучасне розуміння маскуліності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок. Київ, 2018. 128 с.
20. *Бойко М.Д.* Порівняльне трудове право: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007. 384 с.
21. *Попіль В.І.* Гендерне насильство: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. URL: <http://vuzlib.com/content/view/127/60/> (дата звернення: 15.04.2022).
22. *Мельник Т.М., Кобелянська Л.С.* 50/50 Сучасне гендерне мислення: словник. Київ: К.І.С., 2005. 280 с.
23. Гендер для медій: підручник із гендер. теорії для журналістики та інших соціогуманітар. спец. / М. Маєрчик, Л. Малес, Т. Марценюк та ін.; за ред. М. Маєрчик (голова редкол.) та ін.;

Ин-т народознавства НАН України; Центр культур.-антропол. студій; Представництво Фонду імені Гайнріха Бюлля в Україні. Київ: Критика, 2013. 216 с.

24. *Руфанова В.М.* Поняття та ознаки гендерно обумовленого насильства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 4. С. 224–230.

25. *Перунова О.С.* Гендерно обумовлене насильство: поняття та ознаки. *Правове життя сучасної України: Міжнар. наук.-практ. конф.: у 3 т. Одеса. (15 трав. 2020 р.).* Гельветика. Одеса. 2020. Т. 1. С. 216–220.

26. *Etienne M.* Addressing Gender-based violence in an international context *Harvard Women's Law Journal.* 1995. Vol. 18. P. 139–170.

REFERENCES

1. *Goguzieva T.S.* (2007). Evoliutsiia form sotsialnogo nasiliia: giendiernyi aspekt. "Evolution of forms of social violence: gender aspect". Herald of Bashkir University. No 12 (3) P. 128–130. [In Russian].

2. *Vodiannikov O.* (2021). Henderna rivnist Teoriia i praktyka v porivnialnomu konstytutsiinomu pravi. "Gender equality. Theory and practice in comparative constitutional law". OSCE. 245 p. [In Ukrainian].

3. *Russo N.F., Pirlott A.* (2006). Gender-Based Violence: Concepts, Methods, and Findings. Annals of the New York Academy of Sciences. 1087(1), P. 178–205. [In English].

4. *Chernov K.A.* (2003). Printsyp ravenstva kak obschiepravovoi printsyp rossiiskogo prava. "The principle of equality as a general legal principle of Russian law: dissertation. Samara. 230 p. [In Russian].

5. *Kelly L.* (2005). How violence is constitutive of women's inequality and the implications for equalities work. London: Metropolitan University. 25 p. [In English].

6. *Laktionova M.A.* (2010). Gendernoie nasilie kak sotsiokulturnyi fenomen: k postanovkie problemy. "Gender-based violence as a sociocultural phenomenon: problem formulation". Bulletin of the Maikop State Technological University. No 4. P. 142–150. [In Russian].

7. *Martseniuk T.* (2017). Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam. "Gender for all. A challenge to stereotypes". Kyiv: Osnovy. 256 p. [In Ukrainian].

8. *Hrytsai I.O.* (2018). Pryntsyp hendernoi rivnosti ta mekhanizm yoho zabezpechennia: teoretyko-pravovyi aspekt. "The principle of gender equality and the mechanism for ensuring it: theoretical and legal aspect: diss". 543 p. [In Ukrainian].

9. *Honiukova L.V.* (2013). Genderna polityka v Ukraini: problemy ta perspektyvy. "Gender policy in Ukraine: problems and prospects. Gender policy of cities: history and modernity: mater". II International science and practice conf. Kharkiv, October 23-25, 2013. Kharkiv. Issue 2. P. 33–38. [In Ukrainian].

10. *Anishchuk N.V.* (2008). Vynyknennia ta sutnist fenomena gendernoho nasylstva: istoryko-pravovyi ekskurs. "The emergence and essence of the phenomenon of gender violence: a historical and legal excursion". Law forum. No 1. P. 18–22 [In Ukrainian].

11. *Kachynska M.O.* (2017). Genderno-obumovlene nasylstvo. "Gender-based violence". Law and society. No 2. Part 2. P. 14–17. [In Ukrainian].

12. Nasilie i ego vliianie na pravo na zdorovie. "Violence and its influence on the right to health". Report of the Special Rapporteur on the right of every person to the highest attainable standard of physical and mental health Tlaleng Mofokeng. UN Human Rights Council. 2022. A/HRC/50/28. 25 p. URL: <https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F50%2F28&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (Date of Application: 15.09.2022). [In Russian].

13. United Nations High Commissioner for Refugees. Sexual and Gender Based Violence. URL: <https://www.unhcr.org/eg/what-we-do/main-activities/protection/sgbv> (Date of Application: 10.09.2022) [In English].

14. Preventing and Addressing Sexual and Gender-Based Violence in Places of Deprivation of Liberty. Standards, Approaches and Examples from the OSCE Region. OSCE. Warsaw, Poland. 2019. 170 p. URL: <https://www.osce.org/odihr/427448?download=true> (Date of Application: 10.09.2022) [In English].

15. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. Global Protection Cluster, Inter-Agency

Standing Committee. 2015. 342 p. URL: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf (Date of Application: 05.04.2022) [In English].

16. United States Strategy to Prevent and Respond to Gender-Based Violence Globally. USAID. 2016 Update. URL: <https://www.state.gov/documents/organization/258703.pdf> (Date of Application: 11.09.2022) [In English]

17. *Benjamin J., Murchison L.* (2004). Gender-Based Violence: Care and Protection of Children in Emergencies. A Field Guide. Save the Children. 68 p. [In English].

18. *Read-Hamilton S.* (2014). Gender-based violence: a confused and contested term. Humanitarian exchange. Special feature Gender-based violence in emergencies. No 60, February 2014. URL: https://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf (Date of Application: 22.06.2022) [In English].

19. Suchasne rozuminnia maskulinnosti: stavlennia cholovikiv do hendernykh stereotypiv i nasylstva shchodo zhinok. “Modern understanding of masculinity: men’s attitude to gender stereotypes and violence against women”. Kyiv, 2018. 128 p. [In Ukrainian].

20. *Boiko M.D.* (2007). Porivnialne trudove pravo. “Comparative labor law: ed. manual”. Kyiv: Atika. 384 p. [In Ukrainian].

21. *Popil V.I.* Henderne nasylstvo: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni aspekty. “Gender-based violence: criminal law and criminological aspects”. URL: <http://vuzlib.com/content/view/127/60/> (Date of Application: 15.04.2022). [In Ukrainian].

22. *Melnyk T.M., Kobelianska L.S.* (2005). 50/50 Suchasne genderne myslennia. “50/50 Modern gender thinking: a dictionary”. Kyiv: K.I.S. 280 p. [In Ukrainian].

23. Hender dlia medii. “Gender for the media: a textbook on gender theories for journalism and other socio-humanities special” / M. Maierchuk, L. Males, T. Marceniuk, etc.; under the editorship M. Maierchuk (chief editor) and others; Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine; Cultural and Anthropological Center studios; Representation of the Heinrich Bull Foundation in Ukraine. Kyiv: Krytyka, 2013. 216 p. [In Ukrainian].

24. *Rufanova V.M.* (2020). Poniattia ta oznaky henderno obumovlenoho nasylstva. “Concept and signs of gender-based violence”. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. No 4. P. 224–230. [In Ukrainian].

25. *Perunova O.S.* (2020). Henderno obumovlene nasylstvo: poniattia ta oznaky. “Gender-based violence: concepts and signs”. Legal life of modern Ukraine: International science and practice conf.: in 3 volumes. Odesa. (May 15, 2020). Helvetica. Odesa. Vol. 1. P. 216–220. [In Ukrainian].

26. *Etienne M.* (1995). Addressing Gender-based violence in an international context Harvard Women’s Law Journal. Vol. 18. P. 139–170. [In English].

UDC 340.12

Irkha Yurii,

Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Research Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

THE CONCEPT AND ESSENCE OF GENDER-BASED VIOLENCE

The article highlights the work of foreign and domestic scientists and experts in understanding the concept and essence of gender-based violence. The author emphasizes that, despite technological achievements and global recognition of the need to establish and build democracy, the rule of law, human rights and freedoms, there are numerous cases of illegal use of various forms of violence against individuals, which encroach on their human dignity and threaten their lives and health.

© Irkha Yurii, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.3\(57\).1](https://doi.org/10.36486/np.2022.3(57).1)

Issue 3(57) 2022

<http://naukaipravohorona.com/>

One of the most common manifestations of violence in society is gender-based violence. This violence is directed against a person in connection with his belonging to a certain gender. No person is immune from this violence. Persons from different social groups can become perpetrators and their victims: men, women, children, pensioners, youth, unemployed, marginalized, etc.

In different eras of human development, the matriarchal and patriarchal foundations of society formed and supported stereotypes regarding the gender roles of women and men, thereby determining the features of their relationships, the extent of permitted and prohibited behavior, the content and scope of rights and freedoms. At the same time, different civilizations have different attitudes towards gender-based violence and its victims. In particular, what is unacceptable in Western civilization is a permissible form of human coexistence in Muslim, Chinese or Indian civilizations.

In the opinion of the author, gender-based violence covers both active and passive actions of the offender, and his motives, as a rule, are determined by gender roles or gender stereotypes that have developed as a result of historical, cultural, national or political circumstances. Gender-based violence is a type of discriminatory practices that cause significant moral, physical, psychological and economic harm to victims. Manifestations of gender-based violence increase inequality in society, hinder the development of democracy, human rights and freedoms, the rule of law, and the development of civil society.

The author believes that in Ukraine, as a democratic, legal state, there should be not only legislative mechanisms to combat gender-based violence, but also political, religious and social barriers that would maximally condemn such violent behavior and promote social understanding and harmony.

Keywords: gender, violence, gender-based violence, gender equality, discrimination.

Отримано 03.10.2022